

УДК 378(477.51)(09):[37.015.31:78]"18/19"
DOI 10.31654/2663-4902-2020-PP-3-146-154

Матвієнко С. І.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

РОЛЬ НІЖИНСЬКОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ У РОЗВИТКУ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ В УКРАЇНІ В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті проаналізовано стан практики Ніжинської вищої школи щодо специфіки використання музики у виховній роботі із студентською молоддю. Зазначено, що великий вплив на даний процес визначали культурно-освітні традиції регіону – домашнє навчання музики, поєднання форм аматорської та професійної музичної освіти, збагачення духовного світу молоді засобами музичного мистецтва тощо. Із перших років заснування навчального закладу у ньому було створено особливу творчу атмосферу, яка сприяла розвитку здібностей студентів, пошуку засобів їхнього естетичного самовираження. Проаналізовано форми роботи зі студентами й зазначено, що в Ніжинській вищій школі студентська молодь упродовж десятиліть визначала власну активну позицію стосовно участі в формах позанавчальної діяльності (заняття театром, участь у богослужіннях, музичному просвітництві, етнографічних розвідках тощо). Вказано, що саме у цьому навчальному закладі яскраво простежується традиція проведення студентами музично-етнографічних розвідок, що визначально вплинуло їхню подальшу літературну або наукову діяльність. Автором статті підкреслюється роль Ніжинської вищої школи у підтримці потягу студентів до музично-просвітницької та педагогічної роботи серед населення міста, що особливо яскраво окреслилося на період початку ХХ століття, стало потужним фактором активізації суспільно-громадського життя в місті та губернії. Вказано, що завдяки підтримці керівництва навчального закладу, музичне мистецтво у Ніжинському виші стало активним чинником особистісно-творчого розвитку студентів, формування їхньої громадянської свідомості. Зазначено, що за роки своєї діяльності Ніжинська вища школа завжди органічно вписувалася в європейський освітній простір. Спираючись на прогресивні та демократичні європейські моделі організації навчання і виховання, в практиці навчального закладу прослідковуються такі прогресивні тенденції, як виховання загальноосвіченої, музично обізнаної та творчої особистості; залучення вихованців до роботи в хорі, оркестрах, до участі в літературно-музичних виставах, урочистостях, музичному просвітництві.

Ключові слова: Ніжинська вища школа, Гімназія вищих наук князя О. Безбородька, музика, студенти, музична освіта, музичне виховання, Чернігівщина.

Постановка проблеми. У розбудові української освіти упродовж століть важливу роль відігравали різні чинники – освітня політика держави, вплив меценатства та благодійництва, діяльність земств, історичні зміни, особливості розвитку культури, різноманітні соціальні, економічні, ідейно-політичні та інші процеси. Не стала й винятком і така галузь української освіти, як музичне виховання, передумови розвитку якого визначаються від часів хрещення Русі й упродовж подальших століть даний процес набув системних характеристик, форм організації, визначився у специфіці діяльності навчальних закладів різних типів щодо організації музичної освіти та виховання дітей і молоді.

Зазначимо, що одними із найважливіших здобутків національного музичного виховання є ті освітні традиції, які упродовж століть визначилися у діяльності навчальних закладів. До таких закладів належить і Ніжинська гімназія вищих наук князя О. Безбородька (нині – Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя), славетний ювілей якої, – 200-річчя від часу відкриття та початку діяльності.

Розкриттям ролі Ніжинської вищої школи у розвитку музичної освіти та виховання дітей і молоді в Україні обумовлено **актуальність даної статті**.

Мета статті – проаналізувати роль Ніжинської вищої школи у розвитку музичної освіти та виховання дітей і молоді в Україні в XIX – на початку XX ст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У наукових працях Л. Артемової, В. Борисенка, Л. Вовк, М. Євтуха, І. Іваньо, М. Левківського, Н. Калениченко, О. Любара, О. Михайличенка, О. Олексюк, С. Мельничука, Н. Ничкало, Н. Побірченко, С. Сірополка, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка та інших вчених висвітлені окремі напрями діяльності навчальних закладів Чернігівщини у контексті становлення і розвитку освіти та педагогічної думки в Україні.

Вагомий внесок у вивчення історії музичної освіти на Чернігівщині зроблено сучасними дослідниками Т. Грищенко, І. Доброскок, О. Донченко, О. Кравчук, М. Маріо, С. Матвієнко, Н. Олійник, А. Омельченко, О. Овчарук, І. Петренко, М. Підгорбунським, Н. Рудічевою, О. Травкіною, Т. Тюльпою, Т. Сухенко, С. Чуйко та іншими вченими, дисертаційні роботи яких містять фактичний матеріал стосовно змісту музично-виховної роботи з учнями в різних закладах освіти краю, у тому числі – Ніжинської гімназії вищих наук князя Безбородька.

Специфіка діяльності Ніжинської вищої школи в освітньому та культурницькому національному контексті тією чи іншою мірою розкрито у наукових працях Л. Дорохіної, І. Зайченка, І. Лисенко, Т. Ляшенко, С. Матвієнко, Д. Огієнко, Н. Олійник, О. Самойленко, Г. Самойленка та ін. Окремі періоди розвитку культури та освіти на Чернігівщині розглянуто у сучасних наукових дослідженнях та розвідках краєзнавчого спрямування (А. Адруга, Т. Демченко, О. Коваленка, Г. Локощенко, Л. Масол, В. Оніщенко, О. Самойленка, Г. Самойленка, Ю. Сіментова, О. Удода, М. Чуприни, О. Шевченка та інших дослідників).

Виклад основного матеріалу. На території Чернігівської губернії в перші десятиліття XIX ст. відкрилися три середні навчальні заклади – Новгород-Сіверська гімназія (1804 р.), Чернігівська гімназія (1805 р.) та Ніжинська гімназія вищих наук князя Безбородька (1820 р.). Згідно "Статуту навчальних закладів, підпорядкованих університетам", виданому Міністерством народної освіти (1804 р.), гімназії передбачалося відкривати у кожному губернському місті. На цей період Чернігівській регіон виходить з досить великими традиціями в області культури та освіти, за підтримки широких верств інтелігенції, які у вихованні традиційно спирались на ідеї духовності та народності. Інтелігенція губернії, піклуючись про необхідність відкриття в краї навчальних закладів західноєвропейського зразка.

Саме гімназійним закладам Чернігівщини випала роль проводити лінію духовно-громадянського виховання молодого покоління краю, формувати той прошарок інтелігенції, який надзвичайно багато здійснив для звеличення культури не тільки Чернігівського краю, проте – й всієї тогочасної Російської імперії. Практика тогочасних гімназійних закладів Чернігівщини, у тому числі – і Ніжинської гімназії вищих наук князя Безбородька, була орієнтована на високі традиції вищої педагогічної освіти Києво-Могилянської академії як джерела розвитку педагогічної думки та культури в Україні [9, с. 3].

Ніжинська гімназія вищих наук князя О. Безбородька (*а також навчальні заклади, реформовані від неї, про які згадується у дослідженні – розр. наша С. М.*) майже одразу після відкриття стала осередком культурно-мистецького та літературного життя губернії [11, с. 225].

Відомий вчений-культуролог Г. Самойленко зазначає, що особливістю відкритої у Ніжині гімназії було те оточення, яке вело до перехрестя двох видів культур: з одного боку – офіційного викладання, іншого – непомітного, на перший погляд, впливу щоденного життя Ніжина. Така периферійність сприяла розширенню світогляду гімназистів, їх обізнаності з культурою та традиціями народу [17, с. 16].

Із перших років діяльності Ніжинської гімназії вищих наук, поряд зі співом у хорі, грою у спектаклях, дієвим засобом збагачення змісту естетичного виховання стало вивчення гімназистами народної музики. Фактором розвитку даного напрямку музично-естетичної роботи з учнівською молоддю стало те, що у педагогічній думці початку XIX ст. переосмислювалися морально-духовні засади виховання.

Означені причини зумовили підвищення інтересу передової учительської інтелігенції до національної і регіональної культурної спадщини як дієвих засобів виховання учнівської молоді. М. Семчишин називає підвищення інтересу науковців до створення історико-етнографічних праць у даний період "рефлексом себевиявлення в народності" [18, с. 222]. У ці роки у великих містах (особливо в тих, у яких відкривалися університети), наукових і культурно-просвітницьких центрах з'явилися літературно-мистецькі об'єднання, клуби, гуртки аматорів, що здійснювали етнографічні розвідки.

У літературних спробах багатьох випускників ніжинської літературної школи – М. Гоголя, В. Забіли, О. Афанасьева-Чужбинського, В. Любич-Романовича, Є. Гребінки, братів Сементовських, М. Гербея, Л. Глібова, О. Кониського, Фр. Богушевича та ін. – великою мірою відчувається вплив романтизму, опора на народнописенні елементи. Подальша творча діяльність цих та інших випускників цього вишу надала світові безцінні літературні перлини й дозволяє говорити про те, наскільки великий вплив на їх творчо-особистісне зростання визначили роки, проведені в ніжинській *Alma mater*.

Ми знаємо про ведення учнем Ніжинської гімназії Миколою Гоголем "Книги всякої всячини, або Підручної енциклопедії", яку письменник заповнював після кожного відвідування народних свят на Магерках – ніжинському ремісничому районі. Так, на "одному з таких магерських весіль особливо сподобалися йому пісні "Гоп, мої гречаники", "Ой, на дворі метелиця" і залишилися вони з ним до зрілих літ" [14, с. 71].

Свідченням етнографічної діяльності М. Гоголя зі студентських років є також його рукописний збірник українських пісень, який було віднайдено в архіві Рум'янцевського музею в 60-ті роки ХХ ст. З листів Гоголя було відомо, що з молодих літ, починаючи із навчання в ніжинській Гімназії він зібрав більше ніж тисячу українських і російських народних пісень [12].

З середини ХІХ ст. етнографічні розвідки ліцеїстів та студентів ніжинського навчального закладу мали різне спрямування, проте з початком ХХ ст. колишнім студентом Ніжинського історико-філологічного інституту В. Даниловим було укладено кілька ґрунтовних праць, присвячених музичному фольклору Чернігівщини. Це такі праці, як: "Песни села Андреевки Нежинского уезда" (1904 р.), "Древнейшие малорусские плачи" (1904 р.), "Взаимовлияние украинских погребальных причитаний и бытовых песен" (1905 р.). Наукова-етнографічна значущість праць В. Данилова переконливо доводить, яка велика увага приділялася викладачами ніжинського навчального закладу елементам народної культури у становленні світогляду, наукових або творчих уподобань її вихованців.

Зазначимо, що в гімназійному та лицейному викладанні у ХІХ ст. найважливішою особливістю була наявність єдності чуттєвого та раціонального, що реалізувалося через зміст дисциплін. Як відомо, класичні гімназії мали гуманітарний профіль освіти. З початком їх діяльності вивчення мов історії та різних мистецтв складало єдину систему знань. Проте, на вимогу часу, з відкриттям гімназій йшлося скоріше про окремі спроби впровадження будь-яких музично-виховних форм, аніж про їх дієвість, про що свідчать звіти діяльності Чернігівської гімназії [19, с. 125].

Постійна наявність ряду предметів естетичного циклу в навчальних планах Ніжинській гімназії князя Безбородька дає змогу говорити про те, що в даному закладі склалася власна усвідомлено вироблена система естетичного виховання, в якій музика мала провідну роль. При цьому зазначимо, що майже всі вихованці тогочасних гімназій мали добру домашню освіту, в тому числі – й музичну, яка виявлялася в умінні грати на кількох інструментах, володінні основами вокалу, а також в умінні граційно виконувати рухи тогочасних танців.

Саме на основі якісної домашньої музичної освіти у позааудиторній роботі гімназійних закладів потужно й у надзвичайно короткі терміни визначилися ефективні форми музично-естетичної роботи. Вони створювалися за ініціативи учнів з метою більш повного вивчення вітчизняної культури, ліквідації прогалів у вихованні, в тому числі і духовному. Музика та спів у позааудиторних формах посідали провідне місце. Так, за часів навчання М. В. Гоголя у Ніжинській гімназії вищих наук князя Безбородька (1821–1828 рр.) існували хор, учнівський театр і струнний оркестр [17, с. 15].

У Ніжинській гімназії князя Безбородька в 1829 р. згадується, що із 17 до 18 годин через день учні "навчаються вільним мистецтвам – фехтуванню, музиці та танцям, хоча по малолітству в силу § 12 Уставу Гімназії не повинні". Фехтуванням учні займалися і в останніх трьох класах [5, арк. 7].

Одним із важливих завдань гімназійної освіти I половини XIX ст. було прилучення учнів гімназій до духовної музики засобами *церковного хорового співу*. "Залучення до хорової діяльності, ознайомлення з прекрасними зразками духовної музики мали великий вплив на формування морально-етичних якостей гімназистів, їх естетичних смаків", – зазначає Т. Грищенко [3, с. 47].

Про заняття церковним хоровим співом за роки навчання у Ніжинській гімназії залишили цікаві спогади її вихованці: М. Гоголь, Є. Гребінка, Н. Кукольник та інші колишні вихованці. На той час у стінах гімназії існувало два учнівські хорові колективи, які по відкритті гімназії займалися співом по "півчих нотах" [3, с. 67]. Забезпечення занять гімназистів нотною літературою у ті роки було вкрай недостатнім. Так, вихованці Ніжинської гімназії у 1820-х роках навчалися співу за наступною літературою: ірмологієм ненотним 1819 р. видання, а також книгою молебних співів 1802 р. випуску [20, с. 78]. Великі пожертви богослужбової літератури для забезпечення майбутньої гімназійної церкви було зроблено Почесним опікуном гімназії графом В. Мусіним-Пушкіним.

Адміністрація сприяла відкриттю при навчальному закладі самостійної церкви (так званої "домової церкви") і у 1822 р. при Ніжинській гімназії вищих наук було відкрито інститутську Свято-Олександрівську церкву, у якій усі гімназисти мали змогу долучитися до високого мистецтва церковного співу.

У дослідженні Т. Грищенко зазначається роль церковної музики як засобу формування духовного світу вихованців гімназій: "Християнське вчення глибоко проникало в усі сфери життя, і тому в гімназіях приділяли значну увагу викладанню Закону Божого. Ця тенденція зумовила зростання ролі церковної музики, тому в гімназіях на різних рівнях проводилися заняття в хорі. Залучення до хорової діяльності, ознайомлення з прекрасними зразками духовної музики мали великий вплив на формування морально-етичних якостей гімназистів, їх естетичних смаків" [3, с. 47].

Щодо вибору вчителя музики для церковного хору при гімназії, її директор І. Орлай зазначає: "Учитель музыки, которого я избрал для гимназии сей и представил высшему начальству на утверждение, весьма хороший знаток в обучении певческой (хору – С. М.); следовательно и в открывшейся в гимназии церкви могла бы образоваться хорошая для оной из воспитанников гимназии певчая" [20, с. 3].

Вивчення великого пласту архівних документів стосовно організації музичного виховання надає підстави говорити про те, що вже у перші роки функціонування Ніжинської гімназії вищих наук її вихованці визначали активну позицію щодо власної участі у церковному співі. Видатний поет Нестор Кукольник згадував, як любили гімназисти хор під керівництвом протоієрея Павла Волинського. Навіть коли під час храмового свята в Преображенській церкві учням гімназії було заборонено співати на хорах, то, як зазначає Кукольник, директор Гімназії І. Орлай "долго отказывался, но по убедительнейшей просьбе самих воспитанников наконец согласился" [20, с. 52].

Дирекція гімназії та її викладацький склад надзвичайно уважно ставилися до організації справи щодо естетичного виховання учнів, до підбору викладачів та регентів. У листі директора І. Орлая до почесного опікуна гімназії графа О. Кушельова-Безбородька наголошується на важливості керівництва учнями "істинного, на християнстві заснованому" [20, с. 3].

На думку відомого мистецтвознавця Ф. Ернста, у Ніжині, в маєтках місцевих поміщиків, міг працювати викладач музики місцевої гімназії Ф. Севрюгін [6, с. 3]. Він спочатку працював як вільнонайманий за кошти, зібрані від уроків і був переведений із Новгород-Сіверської гімназії. За сприяння директора І. Орлая, з урахуванням високої регентської кваліфікації Ф. Севрюгіна, останній почав отримувати 250 крб, а в 1824 р. – вже 400 крб, оскільки викладання хорової справи йшло доволі успішно [5].

За Уставом 1804 р. музика в тогочасних гімназіях не викладалася. Вона слугувала лише фоном для проведення урочистих щорічних актів, віншування високо-

поставлених духовних та державних осіб. Учні переважно співали урочисті кантати, духовні канти хором або тріо. Як було поширено в практиці гімназій, тексти до урочистих заходів писали самі учні або їх наставники [19, с. 125].

На урочистостях 8 квітня 1829 р. "вихованці благородного пансіону Кукольник та Халчинський читали власні твори для цього випадку. Потім пансіонери разом з іншими учнями проспівали I-у частину канта з музикою, а після виступу Кукольника та Халчинського – його II-у частину [5, арк. 7, 7 зв]. Зазначимо, що саме в перші роки розвитку гімназійної освіти на Чернігівщині відроджувалася методична практика Чернігівського колегіуму щодо залучення студентів старших курсів до виконання регентських обов'язків з гімназійним хоровим колективом.

В історичній записці законоучителя лицю князя Безбородька і настоятеля лицейної церкви О. Хойнацького зазначено, що серед студентів ніжинської гімназії впродовж багатолітньої хорової практики лишилася пам'ять про кваліфіковану орду аматорським хором студентами Новицьким та Синьковським, а також студентом, співаком-аматором Н. Людочевським, при керівництві хором якого "завжди виходило більш цілісно, виразно та тендітно" [20, с. 78]. Самостійний характер хорової роботи сприяв ранньому усвідомленню учнями гімназій особистісних педагогічних якостей; окрім того, музичні знання не "накопичувалися на майбутнє", а використовувалися у практичній роботі сьогодення.

Завдяки публічному характеру студентського виконавства розширювалися межі професійного музичного зростання учнівської молоді від сольного домашнього музикування (сімейних музичних вечорів) до колективних виконавських форм. Саме публічний характер діяльності гімназій суттєво вплинув на формування професійної музичної освіти в регіоні.

Зазначимо, що на відміну від ґрунтовної постановки музично-виховної справи у Ніжинській гімназії, у Чернігівській гімназії майже не використовувалися такі форми позанавчальної роботи з учнями, як гра в оркестрі, театр, інструментальне музикування. В історичному огляді діяльності цього навчального закладу за 100 років зазначалося, що "на жаль, нема зовсім даних чи був у ній оркестр у Чернігівській гімназії, яким був у ній хор, текстів кантат також не збереглося". Самі ж публічні заходи, на думку автора, брошури зазначалися неприродною театральністю [19, с. 127].

Зміст музично-естетичної роботи в гімназіях збагачувала діяльність аматорських театральних колективів. Будучи продовженням традиції постановки домашніх музичних вистав і діяльності маєткових театрів краю, учнівські колективи наслідували, перш за все, їх репертуар. Таким репертуаром були малоросійські п'єси і комедії ("Наталка-Полтавка" І. Котляревського, "Шельменко-денщик" Г. Квітки-Основ'яненка тощо), а також п'єси Д. Фонвізіна, І. Крилова, М. Гоголя [2, с. 135].

Детальний аналіз діяльності театрального учнівського гуртка Ніжинської гімназії здійснено Г. Самойленком [16; 17]. Дослідником визначено особливості учнівських театральних постановок, рівень супроводу до вистав, що виконувався учнівським симфонічним оркестром. На думку науковця, особливістю репертуару ніжинських гімназистів були постановки на античну тематику: "Едіп у Афінах", "Фингал", оскільки це зумовлювалося класичним характером гімназійної освіти. П'єси античних за зарубіжних авторів ставилися мовою оригіналу. Архівні дані свідчать, що цей напрям добору репертуару зберігався і в позааудиторній діяльності студентів Ніжинського історико-філологічного інституту (НІФІ) – навчального закладу, модифікованого від Гімназії вищих наук князя О. Безбородька [13, арк. 2–4].

Поряд із розвитком такої форми позааудиторної роботи, як етнографічні дослідження, тогочасна практика гімназійних закладів сприяла формуванню ефективної форми організації учнівського дозвілля, як *літературно-музичні вечори*. Хоча її основи було закладено у Ніжинській чоловічій класичній гімназії (заснована у 1840 р.), найбільшого розквіту ця форма набула у діяльності Ніжинського історико-філологічного інституту. У стінах вишу визначалися численні напрями та форми музично-виховної роботи з учнівською молоддю як міста Ніжин, так і усієї губернії. Серед них слід назвати музично-просвітницьку та благодійницьку діяльність, у тому числі – організацію безкоштовних вистав для "недостатніх учнів", концерти на користь поранених воїнів тощо [2, с. 135].

Директор НІФІ в 1878 р. зазначав, що вокально-літературні вечори у вузі "є неминучі сліди місцевих умов громадського життя м. Ніжина" [4]. Головним завданням проведення даної форми було "введення у життя студентів бажаної різноманітності задоволень, які могли б цілцюще діяти на розвиток у них естетичного почуття" [4, арк. 5].

До початку ХХ ст. на Чернігівщині важливого значення набула діяльність різноманітних культурно-освітніх, мистецьких та музичних товариств, таких як: аматорське літературно-мистецьке об'єднання "Товариство, кохаючих рідну мову", заснованого Л. Глібовим; Чернігівське музично-драматичне товариство, культурно-просвітницька організація "Просвіта" тощо.

У цей період особливо чітко окреслився взаємопроникаючий вплив культурного життя міста та гімназій. Дослідник музичної культури Чернігівщини О. П. Васюта вважає, що в цей період "ми маємо перший приклад в історії культурного розвитку регіону, коли саме музичне мистецтво розглядається як активний чинник формування громадянської свідомості і в цьому напрямі здійснюються конкретні дії" [1, с. 73].

Відомий на Чернігівщині музикант і педагог Ніжинської гімназії при Ніжинському історико-філологічному інституті Ф. Проценко згадує в мемуарах, що "вистави і концерти відвідували члени музичних товариств, їх родини, дрібні буржуа, *студенти гімназій*, (розрядка наша – С.М.). Гімназисти відвідували концерти за пільговими квитками" [15, с. 16].

Великої уваги гімназійним предметам естетичного циклу надавали професори Ніжинської вищої школи П. Заболотський, М. Лілеєв, В. Резанов, О. Музиченко. Автор підручника "Курс педагогіки" (1903 р.) М. Лілеєв так визначив естетичний напрямок гімназійної освіти: "Для школи необхідно вибрати прості форми мистецтва, зрозумілі для більшості учнів; необхідно мистецтва поставити у зв'язок між собою та іншими предметами" [7, с. 355]. Слід зазначити, що в річці тогочасної музичної педагогіки даний напрямок у музичному вихованні був одним з найдієвіших щодо формування особистості учня.

Аналіз роботи літературно-музичних вечорів, проведених у гімназіях Чернігівщини на початку ХХ ст. (1900–1916 рр.) та спільно зі студентами вищих навчальних закладів губернії (НІФІ) показує, що вечори були пріоритетними елементами навчально-виховного процесу та основними елементами системотворення в музично-естетичному вихованні [9; 11]. Їх зміст був тісно пов'язаний із загальними прогресивними тенденціями українського національно-культурного відродження даного періоду – розвитком українського театру, музики; українського хорового руху та активною концертною діяльністю на Чернігівщині українських композиторів та культурних діячів у перші десятиліття ХХ ст. (М. Лисенка, М. Заньковецької, трупи М. Садовського та ін.).

Висновки. Ніжинська вища школа – навчальний заклад із двохсотрічною історією, багатими освітніми та культурними традиціями, які продовжуються і нині. У практиці цього славетного навчального закладу знайшли продовження національні традиції вищої освіти з їх історично прогресивними тенденціями: застосування музики як засобу духовного розвитку учнів, сприяння виявленню їх соціальної активності, досягнення високого рівня самостійної музичної діяльності учнів гімназій; гуманістична спрямованість процесу, використання різноманітних форм музичної діяльності; культурно-просвітницький напрямок музичного виховання, збагачення навчального репертуару розмаїттям музичних жанрів (духовна, світська та народна музика), а також посиленням впливу музики комплексною взаємодією мистецтв.

Література

1. Васюта О. П. Музичне життя на Чернігівщині у XVIII–XIX ст.: історико-культурологічне дослідження / за ред. О. Б. Коваленка. Чернігів: РВК "Деснянська правда", 1997. 212 с.
2. Володченко Ж. М., Самаріна С. І. Музично-педагогічна думка в освітніх установах м. Ніжина (1900–1933 рр.). *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Серія "Психолого-педагогічні науки"*. Ніжин: Вид-во НДУ, 2005. № 2. С. 130–137.

3. Грищенко Т. А. Становлення та розвиток музично-естетичного виховання в гімназіях України (XIX – початок XX ст.): дис. ... канд. пед. наук. 13.00.01. Київ, 1998. 201 с. Бібл.: с. 156–191.
4. Дело конференции историко-филологического института кн. Безбородко в Нежине об устройстве вокально-литературных вечеров. *ВДАЧО*. (Відділ Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині). Ф. 1105. Оп. 1. Спр. 118. 1878–1879 гг. 18 арк.
5. Дело о преподавании иностранных языков и успеваемости воспитанников в гимназии князя Безбородко. *Канцелярия Попечителя Харьковского учебного округа*. Ф. 2162. Оп. 1. Спр. 549. 1829 г. 26 арк.
6. Ернст Ф. Кріпацькі капели на Україні. *Музика: місячник музичної культури*. Київ: Муз. товариство ім. Леонтовича, 1924. Ч. 1–3. С. 33–38.
7. Лилеев М. И. Курс педагогики (конспект лекций) 1902/1903 акад. года. Киев: Тип. Фрица. 610 с.
8. Матвієнко С. І. Використання музики в позаурочній роботі з учнівською молоддю Чернігівщини (кінець XIX – початок XX ст.). *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія "Психолого-педагогічні науки"*. 2008. Вип. 2. С. 152–156.
9. Матвієнко С. І. Музична освіта і виховання дітей та учнівської молоді на Чернігівщині (XVIII – XIX ст.): навч.-метод. посіб. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя. 33 с.
10. Матвієнко С. І. Музична освіта та виховання дітей і молоді на Чернігівщині (XVIII–XIX ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук. спец. 13.00.01; Харківський національний університет імені Григорія Сковороди. Харків, 2010. 22 с.
11. Матвієнко С. І. Розвиток музично-педагогічних ідей в освітніх закладах України (до XX ст.). *Вісник Київського міжнародного університету. Серія "Педагогічні науки"*. 2006. Вип. 8. С. 224–234.
12. Матвієнко Світлана. Залучення учнівської молоді Чернігівщини до музичної етнографії краю в XIX столітті. *Наш український дім*. 2016. Вип. 2. С. 54–59.
13. Нежинская земская управа. Переписка со служащими по народному образованию. *ВДАЧО*. (Відділ Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині). Ф. 342. Оп. 1. Спр. 1615, 1909 г. 205 арк. 271/
14. Пляшко Л. А. Город, писатель, время (нежинский период жизни Н. В. Гоголя). Киев: Наукова думка, 1985. 106 с.
15. Программы литературно-музыкальных вечеров, собранных Ф. Д. Проценко. *Институт рукопису (ІРНБУВ м. Київ) Центральної наукової бібліотеки ім. В. Вернадського НАН України (ЦНБ НАН України м. Київ)*. Ф. 132 (Архів Ф. Д. Проценко). Оп. 4. Спр. 1. 1902–1903 гг. 9 арк.
16. Самойленко Г. В. Випускники Ніжинської вищої школи – відомі діячі культури. *Література та культура Полісся. Серія "Філологічні науки"*. 2019. № 98. С. 263–278.
17. Самойленко Г. В. М. Гоголь і Ніжинська вища школа. *Література та культура Полісся. Серія "Філологічні науки"*. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 1999. Вип. 12. С. 15–21.
18. Семчишин М. Тисяча років української культури. Історичний огляд культурного процесу. 2-ге вид., фототипне. Київ: МП "Фенікс", 1993. 550 с.
19. Столетие Черниговской гимназии 1805–1905. Краткая историч. записка, составленная М. Т. Тутоллиным. Чернигов: тип. губ. правл., 1906. 515 с.
20. Хайнацкий А. Ф. Институтская Свято-Александровская церковь в Нежине: историко-статистический очерк. Черниговская губернская типография, 1877. 124 с. (15 с. доп.).

References

1. Vasiuta, O. P. (1997). *Muzychne zhyttia na Chernihivshchyni u XVIII–XIX st.: istoriko-kulturolohichne doslidzhennia* [Musical life in Chernihiv region in the XVIII–XIX centuries: historical and cultural research]. O. B. Kovalenka (Eds.). Chernihiv: RVK "Desnianska pravda" [in Ukrainian].
2. Volodchenko, Zh. M. & Samarina, S. I. (2005). *Muzychno-pedahohichna dumka v osvithnikh ustanovakh m. Nizhyna (1900–1933 rr.)* [Musical and pedagogical thought in educational institutions of Nizhyn (1900–1933)]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnogo universytetu im. M. Hoholia – Scientific notes of Nizhyn State University named after M. Gogol*. 2. 130–137 [in Ukrainian].
3. Hryshchenko T. A. (1998). *Stanovlennia ta rozvytok muzychno-estetychnoho vykhovannia v himnaziakh Ukrainy (XIX – pochatok XX st.)* [Formation and development of

musical and aesthetic education in gymnasiums of Ukraine (XIX – early XX centuries)]. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

4. Delo konferentsyy ystoryko-fylohohycheskoho ynstytuta kn. Bezborodko v Nezhyne ob ustroistve vokalno-lyteraturnykh vecherov. (1878–1879). [The case of teaching foreign languages and academic performance of students in high school Prince Bezborodko]. *Viddil Derzhavnoho arkhivu Chernihivskoi oblasti v m. Nizhyni – Department of the State Archives of the Chernihiv region in Nizhyn*. F. 1105. Op. 1. Spr. 118. 18 ark. [in Russian].

5. Delo o prepodavanny ynostrannykh yazykov y uspevaemosty vospytannykh v hymnazyi kniazia Bezborodko. (1829). [The case of teaching foreign languages and academic performance of pupils at the Prince Bezborodko gymnasium]. *Kantseliaria Popechytelia Kharkovskoho uchebnogo okruha – Office of the Trustee of the Kharkiv educational district*. F. 2162. Op.1, Spr. 549. 26 ark. [in Russian].

6. Ernst, F. (1924). Kripatski kapely na Ukraini. [Serf chapels in Ukraine]. *Muzyka: misiachnyk muzychnoi kultury – Music: a month of musical culture*. Kyiv: Muz. tovarystvo im. Leontovycha. Ch. 1–3. 33–38 [in Ukrainian].

7. Lyleev, M. Y. (1902/1903). Kurs pedahohyky (konspekt lektsyi). [Course of pedagogy (lecture notes)]. Kyev: Typ. Frytsa [in Russian].

8. Matvienko, S. I. (2008). Vykorystannia muzyky v pozaurochnii roboti z uchnivskoiu moloddu Chernihivshchyny (kinets XVIII – pochatok XX st.). Using music in extracurricular activities with pupils of chernigiv region (the end of the XIX century – the beginning of the XX century). *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho un-tu imeni Mykoly Hoholia – Scientific notes of Nizhyn State University named after M. Gogol*. 2. 152–156 [in Ukrainian].

9. Matvienko, S. I. (2009). *Muzychna osvita i vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi na Chernihivshchyni (XVIII – XIX st.)* [Musical education and upbringing of children and students in Chernihiv region (XVIII – XIX st.)]. Nizhyn: Vyd-vo NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].

10. Matvienko, S. I. (2010). Muzychna osvita ta vykhovannia ditei i molodi na Chernihivshchyni (XVIII – XIX st.) [Musical education and upbringing of children and youth in Chernihiv region (XVIII – XIX centuries.)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody – Hryhoriy Skovoroda Kharkiv National University. Kharkiv [in Ukrainian].

11. Matvienko, S. I. (2006). Rozvytok muzychno-pedahohichnykh idei v osvitykh zakladakh Ukrainy (do XX st.). [Development of musical and pedagogical ideas in educational institutions of Ukraine (before the XX st.)]. *Visnyk Kyivskoho mizhnarodnoho universytetu – Bulletin of Kyiv International University*. 8. 224–234 [in Ukrainian].

12. Matvienko, Svitlana. (2016). Zaluchennia uchnivskoi molodi Chernihivshchyny do muzychnoi etnografii kraiu v XIX stolitti. [Attracting students of Chernihiv region to the musical ethnography of the region in the XIX century]. *Nash ukrainskyi dim – Our Ukrainian home*. 2. 54–59 [in Ukrainian].

13. Nezhyńskaia zemskaia uprava. Perepyska so sluzhashchymy po narodnomu obrazovaniyu. (1909). [Nezhinsky district Council. Correspondence with employees of public education]. *Viddil Derzhavnoho arkhivu Chernihivskoi oblasti v m. Nizhyni – Department of the State Archives of Chernihiv region in Nizhyn*. F. 342. Op. 1. Spr. 1615. 205 ark. [in Russian].

14. Pliashko, L. A. (1985). *Horod, pysatel, vremena (nezhyński peryod zhyznyi N. V. Hoholia)* [City, writer, time (Nezhinsky period of Gogol's Life)]. Kyev: Naukova dumka [in Ukrainian].

15. Prohrammy lyteraturno-muzykalnykh vecherov, sobrannykh F. D. Protsenko. (1902–1903). Programs of literary and musical evenings collected by F. D. Protsenko. *Institut rukopysu (IRNB UV m. Kyiv) Tsentralnoi naukovoï biblioteky im. V. Vernadskoho NAN Ukrainy (TsNB NAN Ukrainy m. Kyiv)*. F. 132 (Arkhyv F. D. Protsenko), Op. 4. Spr. 1. 9 ark. [in Russian].

16. Samoilenko, H. V. (2019). Vypusknky Nizhynskoi vyshchoi shkoly – vidomi diachi kultury. Graduates of Nizhyn Higher School – famous cultural figures. *Literatura ta kultura Polissia – Literature and culture of Polissya*. 98. 263–278 [in Ukrainian].

17. Samoilenko, H. V. (1999). M. Hohl i Nizhynska vyshcha shkola. Literatura ta kultura Polissia. *Gogol and Nezhinskaya Higher School Seriya "Filolohichni nauky"*. 12. 15–21 [in Ukrainian].

18. Semchyshyn, M. (1993). Tysiacha rokiv ukrainskoi kultury. Istorychnyi ohliad kulturnoho protsesu [A thousand years of Ukrainian culture. Historical overview of the cultural process] (2d ed.). Kyiv: Phoenix [in Ukrainian].

19. Stoletye Chernyovskoi hymnazyy 1805–1905. (1906). Kratkaia ystorych. zapyska, sostavlennaia M. T. Tutollynym [Centenary of Chernihiv gymnasium 1805–1905. Brief history note, compiled by M. T. Tutollines] Chernyov: typ. hub. pravl. [in Russian].

20. Khainatskyi, A. F. (1877). *Ynstitutskaia Sviato-Aleksandrovskaia tserkov v Nezhyne* [St. Alexander's Institute Church in Nizhyn]. Chernyovskaia hubernskaia typhrafyia. 124. (15 s. dop.). [in Russian].

Matvienko S.

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor of Department of Preschool Education at Nizhyn State Gogol University

THE ROLE OF NIZHYN HIGHER SCHOOL IN THE DEVELOPMENT OF MUSIC EDUCATION AND UPBRINGING CHILDREN AND YOUTH IN UKRAINE OF THE XIX – EARLY XX CENTURY

The article analyzes the state of practice in Nizhyn Higher School on the specifics of the use of music in educational work with pupils and students. It is noted that the great influence on this process was determined by the cultural and educational traditions of the region – home music education, the combination of forms of amateur and professional music education, enrichment of the inner world of young people through music. From the first years when the educational institution was established, a special atmosphere was created in it, which contributed to the development of students' abilities and the search for means of their aesthetic self-expression. The ways of work with students are analyzed and it is noted that in Nizhyn Higher School student youth for decades determined their own active position on participation in forms of extracurricular activities (theater, participation in worship, music education, ethnographic intelligence, etc.). It is pointed out that it is in this educational institution the tradition of conducting musical and ethnographic research by students is clearly traced, which decisively influenced their further literary or scientific activity. The author of the article emphasizes the role of Nizhyn Higher School in supporting the desire of students for music, educational and pedagogical work among the population of the city, which was especially evident in the early twentieth century. It became a powerful factor in revitalizing public life in the city and province. It is stated that due to the support of the management of the educational institution, music art in Nizhyn University has become an active factor in the personal and creative development of students, the formation of their civic consciousness. It is noted that during the years of its activity Nizhyn Higher School has always been an integral part of the European educational space. Based on the progressive and democratic European models of organization of education and upbringing, in the practice of the educational institution such progressive tendencies as upbringing of musically aware and creative personality are traced; involvement students in work of choir, orchestras, participation in literary and musical performances, celebrations, musical education.

Key words: Nizhyn higher school, Gymnasium of higher sciences of Prince O. Bezborodko, music, students, music education, music upbringing, Chernihiv region.